

»Majhen je slovenski narod, ves slovenski narod je proletarec.«¹

Henrik Tuma (1858–1935), besedilo Naš program in njegove druge objave v reviji *Naši zapiski* med letoma 1913 in 1914 (1922)

URBAN MAKORIČ | ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica

✉ urban.makoric@gmail.com

Izveček: Članek nudi pregled povezave *Naših zapiskov* in Henrika Tume od leta 1913 do 1914 (1922), in sicer predvsem na bazi njegovih objav ter ohranjenega arhivskega gradiva iz Zapuščinskega arhiva Henrika Tume, ki se nahaja na ZRC SAZU, Raziskovalni postaji v Novi Gorici. V članku izpostavljam Tumova objavljena besedila, iz katerih je razviden kontekst njegovega idejno-političnega razvoja pred prvo svetovno vojno.

Ključne besede: Henrik Tuma, socialna demokracija, socializem, *Naši zapiski*.

«Il popolo sloveno è piccolo, tutto il popolo sloveno è proletario.»

Henrik Tuma (1858–1935), il testo «Naš program» e i altri suoi scritti pubblicati sulla rivista *Naši zapiski* tra il 1913 e il 1914 (1922)

Riassunto: L'articolo offre una panoramica del collegamento tra i *Naši zapiski* e Henrik Tuma nel periodo dal 1913 al 1914 (1922), basandosi principalmente sulle sue pubblicazioni e sul materiale d'archivio conservato nell'Archivio di Henrik Tuma, che si trova presso ZRC SAZU, Stazione di ricerca di Nova Gorica. Nell'articolo vengono evidenziati i testi pubblicati da Tuma, che rivelano il contesto del suo sviluppo ideologico e politico prima della Prima Guerra mondiale.

Parole chiave: Henrik Tuma, socialdemocrazia, socialismo, *Naši zapiski*.

Uvod

Cilj članka je predstaviti Henrika Tuma med njegovim urednikovanjem pri reviji *Naši zapiski*. Preučen bo predvsem njegov pogled na tematike, ki so se objavljale v času njegovega uredništva, na podlagi njegovega članka *Naš program*. Omenjeni bodo tudi sodelavci, s katerimi se je povezoval v burnem

»dolgem 19. stoletju«. Poleg tega bo k članku dodan še pregled nekatere sodobnejše literature, ki obravnava Tumovo posredovanje pri *Naših zapiskih* in njegov odnos do ideologije socializma, saj je bilo iz primarnega pregleda ugotovljeno, da so potrebne nekatere dopolnitve, in sicer tako iz želje po natančnosti kot zaradi interpretacije. Zgodovi-

¹ Naslov povzet po članku Tuma, H. 1913: *Naš program*. V: *Naši zapiski*, let. 10, št. 3–4, 74.

no socialne misli in socialne demokracije na Slovenskem so do sedaj širše obravnavali že njeni sodobniki, npr. Ivan Prijatelj (Šifrer 1935: 625), kot tudi kasnejši zgodovinarji (npr. Dušan Kermauner, Andrej Vovko, Franc Rozman, Franc Klopčič itd.) (Makorič 2024: 14–15), tako da uvod v to zgodovinsko tematiko ni potreben.

O reviji *Naši zapiski* in njenem razvoju do leta 1914 je v preteklosti že pisal Franc Rozman (1971: 187). *Naši zapiski* so se pojavili v letu 1902 kot revija za reševanje socialnega vprašanja. Poleg tega se je revija na svojih straneh ukvarjala tudi s slovenskim narodnim vprašanjem, vprašanji socializma, jugoslovanstva, delavcev in slovenskega kmečkega razreda. Do leta 1913 je za urednikovanje skrbel goriški odvetnik Anton Dermota, ki ga je celo življenje spremljala bolezen. Izhajanje *Naših zapiskov* se je zaradi tega v letih 1906/1907 ustavilo, nato pa je zaradi ponovnega poslabšanja v letu pred prvo svetovno vojno uredništvo predal Henrikumu Tumi. Razlog boleznini je bila do sedaj primarna interpretacija za menjavo uredništva, predvsem pri Franu Rozmanu (prav tam: 171, Spletni vir 1). Ohranjena korespondenca med Tumo in Albinom Prepeluhom priča o tem, da naj bi Dermota urednikovanje opustil predvsem zaradi »suhih predalov«, medtem ko naj bi bila bolezen le sekundarni razlog (Tuma 1994: 348). Tako Dermota kot Tuma sta delovala na Goriškem, poleg tega pa je *Naše zapiske* izdajal Andrej Gaberšček v okviru Goriške tiskarne. Revija je ostajala v lasti Konzorcija *Naših zapiskov* (*Naši zapiski*, let. 10, št. 3–4). Revija je izhajala neprekinjeno do septembra 1914 (Rozman 1971: 197), nato pa so *Naši zapiski* do leta 1920 potihnili. Po prvi svetovni vojni je uredništvo prevzel Milan Lemež. Zaradi sporov med radikalno in zmerno politično strujo so po treh »Lemeževih številkah« urejanje prevzeli Dragotin Lončar, Albin Prepeluh ter Fran Erjavec. Njihovo urednikovanje je bilo prekinjeno

docela hitro. Za njimi sta *Naše zapiske* prevzela Stanko Likar in Filip Uratnik. Revija je izhajala do 15. novembra 1922, ko je bila ukinjena iz finančnih razlogov (Celar in Urek 1986: 261).

Tuma in revija *Naši zapiski* po letu 1913

Med Dermoto in Tumo so se pojavljale različne polemike, tako o ideologiji kot upravni plati uveljavitve socialnih reform. Polemike so se pred prvo svetovno vojno dotikale predvsem obravnave t. i. »češkega separatizma«, tj. »v debelo plast bombažne vate« zavitega vprašanja o bernsteinizmu in pravovernem marksizmu. Poleg tega se Tuma in Dermota nista nikoli uspela dogovoriti glede vprašanja masarykovstva znotraj jugoslovanske socialne demokracije (Tuma 1997: 314–315). O njunem sporu priča tudi do danes ohranjeno pismo med Prepeluhom in Tumo, datirano 13. marca 1913. V njem se Tuma potoži Prepeluhu, da mu je Dermota ob prepustitvi uredništva revije naložil »nekam čudno smer za naprej« (Tuma 1994: 348). Glede vprašanja češke problematike in vpliva masarykovcev na delovanje socialne demokracije na Slovenskem več spregovori dr. Irena Gantar Godina v svojih člankih (npr. Godina Gantar 1985: 269–275).

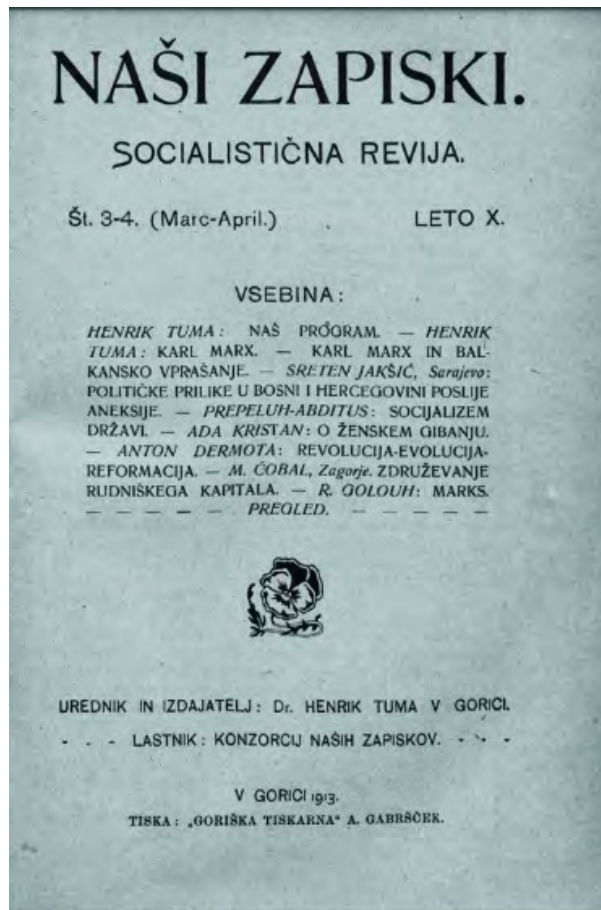
Dele idejnega razvoja Henrika Tume je v letu 1914 raziskoval že Matjaž Klasinc v svoji diplomski nalogi z naslovom *Delovanje in politična misel Henrika Tume med 1. svetovno vojno*. Diplomaska naloga opredeljuje tudi nekatere povezave med Henrikom Tumo in *Našimi zapiski*, vendar kot ključno izpušča pregled Zapuščinskega arhiva Henrika Tume. Osredotoča se predvsem na pregled njegove korespondence, objavljene v knjigi *Pisma. Osebnosti in dogodki (1893–1935)* (Rozman 1994: 585–586). Zaradi tega je smiselno, da se to poglavje nekoliko dopolni, saj prej omenjeno delo ne nosi vseh potrebnih pisem za preučevanje Tumovega idejnega razvoja, vsaj ne v povezavi z revijo *Naši zapiski*.

Poleg tega je iz pregleda Klasinčevega bibliografskega seznama razvidno, da avtor sicer omenja objavo Tumovega »manifesta« ob prevzetju uredništva, vendar besedila *Naš program* ni uporabil na analitični ravni (Klasinc 2014: 58). V tem tekstu je Henrik Tuma načrtal nove smernice v razvoju revije (Tuma 1913: 65). V članku tako razkrivamo oba podatka, seveda iz želje po boljšem razumevanju Tumove osebnosti in njegovega političnega razvoja.

V letu 1913, ko je Tuma prevzel urednikovanje in s tem zavzel »bolj radikalno« stališče do marksizma, se je revija *Naši zapiski* znašla v finančnem precepu. Z zavzetjem marksističnega pogleda na obravnavo socialnega vprašanja se je od nje poslovilo znatno število meščansko¹ usmerjenih naročnikov, poleg tega pa je revija zaradi »intelektualistične« usmeritve izgubljala tudi naročnike med delavci (Klasinc 2014: 58, Tuma 1994: 324–325).

Iz Tumovih spominov lahko razberemo tudi njegove poglede na razvoj *Naših zapiskov*, in sicer po začetku Dermotovega uredništva. Na začetku, se pravi od leta 1908, je bil Tuma del konzorcija v okviru *Naših zapiskov*, ki so ga sestavljali Josip Breclj, inženir na Dunaju, Josip Ferfolja, odvetniški delavec v Tolminu, Anton Kristan, strokovni tajnik v Ljubljani, Dragotin Lončar, profesor v Idriji, Viktor Kukovec, posestnik v Ljutomeru, Karel Slanc, odvetnik v Novem mestu, Karel Švajger, računski evident v Ljubljani, in Janko Žirovnik, odvetniški delavec v Ljubljani. Po Tumovem mnenju se je za revijo zanimala predvsem »radikalnejša« struja inteligence. Revija v tem času ni preseгла 300 naročni-

¹ Če že dlakocepimo, je tu treba opozoriti na Klasinčevo opredelitev teh naročnikov, ki jih je poimenoval z besedo »desničarji«. Takšna opredelitev dopušča preveč prosto definiranje in v kontekstu slovenske politične zgodovine izpade preveč pavšalno; istočasno tudi »finalistično« zaključuje interpretacijo (Klasinc 2014: 58).

Naslovnica prve izdaje *Naših zapiskov* med urednikovanjem Henrika Tume. Spodaj na sliki vidimo njegovo ime. Vir: *Naši zapiski*, let. 10, št. 3–4.

kov, vendar naj bi bila zmožna finančno shajati. V času Dermote naj bi *Naši zapiski* ne zavzeli strogega socialističnega pogleda na svet. Zaradi tega naj bi se v krogu revije družili tudi demokratični inteligenti, ki pa so z ustanovitvijo *Vede* našli svojo revijo (Tuma 1997: 323).² Tuma v svojih spominih zabeleži, da je revija *Naši zapiski* dobila strožjo socialistično usmeritev in da je najverjetneje zaradi tega prišlo do upada števila naročnikov (prav tam). Po prevzemu uredništva je sestavil svoj konzorcij in intelektualni krog. Predstavljali so ga Dermota, Ferfolja, Dragotin Gustinčič, Lojze Kraigher, Anton Kristan,

² Revija *Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo* je bila ustanovljena leta 1911 v Gorici. Založnik je bil Andrej Gabršček (Spletni vir 2) in *Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo*, let. 1, št. 1.

Ivan Leskovec, Švajger, Karel Slanc in Tomaž Šorli. Tuma zapiše, da naj bi po menjavi »vodstva« pri *Naših zapiskih* ostalo le še 50 naročnikov. Začel se je zavedati tudi dejstva, da delavstva pravzaprav članki o gospodarskem stanju, ekonomskih številkah in podobnih socialnih temah ne zanimajo, če jih pišejo njihovi »sodrugji« člani-delavci (prav tam: 324).

Tumova nova smer *Naših zapiskov* je najboljše opisana v njegovem članku *Naš program*, ki je skozi zapisane vrstice zahteval predvsem naslednje:

- 1) uveljavitev socialističnega (historično materialističnega) pogleda na socialno kritiko,
- 2) podreti »kitajski zid« konservativnega duševnega življenja na Slovenskem,
- 3) odklon od češkega realizma Antona Dermote in Karla Lončarja,
- 4) kritičnost do »slovanske vzajemnosti«,
- 5) odklon od individualizma v prid socialističnim idejam družbe,
- 6) propagacijo marksističnega svetovnega in filozofskega nazora,
- 7) podporo političnim zahtevam socialne demokracije (JSDS),
- 8) (samo)izobrazbo in vzgojo,
- 9) strogo vpeljevanje dialektizma v analizo socialnega sistema,
- 10) nasprotovanje idealizmu,
- 11) študij naroda kot družbenega proizvoda na podlagi neomarksizma,
- 12) odklon univerzalizma, liberalizma in individualizma (Tuma 1913: 65–74).

V članku *Naš program* se kaže izredno visoka raven Tumove izobrazbe in poznavanja filozofsko-znanstvenih razprav njegovega časa. Citira tako Petra Struveja, najprej ruskega marksista, nato protiboljševika, kot Paula Natorpa, nemškega filozofa in socialnega pedagoga (prav tam, 70). Iz članka je zanimivo tudi razbrati, da slovenske zgodovinske osebnosti vidi kot neke vrste protorevolucionarje, med katere uvršča tudi Antona

Tomaža Linharta (prav tam). Ta vzorec se pojavlja tudi pri Etbinu Kristanu, slovenskem socialnem demokratu druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja (Makorič 2024: 54).

V besedilu tudi definira, kaj zanj predstavlja socializem: »Socializem nam ni le teorija, socializem nam je tudi realno gibanje človeške družbe v smeri celote in enote« (Tuma 1913: 70). Zatem nadaljuje: »Socialni cilj nam je občestvo svobodno hotečih ljudi«, nato pa definira sredstvo: »Politika nam je marksistom uporaba socialnega spoznanja za naša dejanja.« V poskusu reševanja tudi narodne problematike preko *Naših zapiskov* poda njeno definicijo: »Narodnost je pojav v prirodnem razvoju človeških plemen.« V tem smislu nadaljuje z mislijo: »Die ganze Kultur ist ohne Wert, weil ohne Würde, wenn ein Individuum lediglich der Nationalblüte wegen leben, vielmehr dahinsterben muss.«³ V zvezi z nacionalizmom pa dodaja: »Ljubezen domovine kot čustva ni nič npravstvenega ampak je le obveznost, ostati zvest deželi, ima koren le v tem, da nam daje najugodnejše pogoje kako npravstveno delujemo« (prav tam: 71–72).

Delo, ki ga je opravil v uvodniku 10. letnika *Naših zapiskov*, je bilo v filozofsko-analitičnem smislu izrednega obsega, saj se je v njem ukvarjal tako s socialnimi tematikami kot narodnim vprašanjem. V istem letniku je izšel tudi drugi Tumov članek z naslovom *Karl Marx*. V tem besedilu se ukvarja predvsem z idejno analizo marksizma in njegovega uspeha na odru evropske politike, v svojo študijo pa vključi tudi kratek pregled biografije Karla Marxa (Tuma 1913b: 75–83). V istem letu je za *Naše zapiske* objavil še celo serijo člankov. Mednje spada tudi docela obsežna študija *Seksuelni problem*, ki je izšla v 15 nadaljevanjih med letoma 1911 in 1914 (Celar

³ »Vsa kultura je brez vrednosti, ker brez dostojanstva, ako naj individuum zgolj živi radi nacionalnega cveta ali bolje da za isto odмира« (prev. a.).

in Urek 1986: 266). Med politična besedila, ki so izšla v *Naših zapiskih* med letoma 1913 in 1914, pa spadajo njegove naslednje razprave: *Karl Marx in Balkansko vprašanje*, *Preporod*, *Balkanska zveza in socialna demokracija* [ponatis iz *Rabotničeskega vestnika* v Sofiji], *Gospodarske organizacije*, *Duhovno gibanje*, *Politika* (serija), *Delavsko gibanje*, *Prosvetno delo*, *Tržaška slovenska porota*, *Delavska organizacija*, raznovrstne polemike v 11. letniku, *Polemika o dveh člankih iz vede in Socialno zavarovanje* (prav tam, 264, 268). V zaključnem letu 1922 zasledimo še dva Tumova članka v seriji, in sicer z enakim dvojezičnim naslovom *Izza fronte. Maledetta la guerra!* (*Izza fronte. Sv. Marija na Mengori*) (prav tam: 281); članku sorodna tematika na temo vojne publicistike je bila obravnavana tudi leta 1919 v *Njivi* in leta 1920 v *Delu* (prav tam: 281, Spletni vir 3).

V letu 1922 se je Tumovo objavljjanje, tako kot revija sama, končalo. Ohranili sta se pismi, ki pričata o tem dogodku. Januarja leta 1922⁴ sta Lončar in Prepeluh Tumo vabila k sodelovanju pri *Novih zapiskih*, reviji, ki naj bi v 20. letih 20. stoletja nadomestila revijo *Naši zapiski*. Revija naj bi se v svojem jedru ukvarjala predvsem z reševanjem »sodobne slovenske in jugoslovanske javnosti«. Prepeluh in Lončar razlagata, da naj bi se v okviru tega avtorji ukvarjali s slovenskim in jugoslovanskim narodnim problemom ter socialnim vprašanjem intelektualnih in »manualnih« delavcev, k temu pa dodata tudi kulturno problematiko, vendar v manjšem obsegu (ZHT, N, *Naši zapiski*, Pismo januar 1922). Tuma je na pismo odgovoril, a se je sodelovanju odrekel; v svoje pismo, datirano 22. januarja 1922, je izlil množico čustev in negativnih komentarjev. *Nove zapiske* je že vnaprej obsodil na propad, in sicer na podlagi

kritike, da ne morejo obravnavati ničesar drugega »nego star narodno socialni program«. Klasinc je v svoji diplomski nalogi sicer obravnaval Tumove poglede na boljševidem v okviru Stockholmske konference (2014: 95), a pisma Lončarju in Prepeluhu za svojo raziskavo ni pridobil. V pismu se Tuma izjavi za predanega »komunista«, ki pa mu tako jugoslovanski kot italijanski boljševidem nista pogodilo, ker socializma ne obravnavata na znanstveni način (ZHT, N, *Naši zapiski*, Pismo 22. januar 1922).

V kontekstu tega članka je zanimivo tudi mnenje Ivana Prijatelja o uspehu *Naših zapiskov* pred prvo svetovno vojno. Prijatelj je uspeh pripisoval zgolj Dermoti in Lončarju, medtem ko je Henrika Tumo – izredno plodovitega pisatelja in vestnega urednika, kot smo pokazali v zgornjih odstavkih – popolnoma izpustil: »Revija, ki je pravzaprav dala mentaliteto sedanji svobodomiselni mladini, so bili Dermotovi in Lončarjevi *Naši zapiski*.« Prijatelj prav tako izpušča Erjavca in, mogoče še pomembnejše, Prepeluha (Prijatelj 1918: 213). V članku svoje odločitve ne pojasni, zato se moramo zopet okleniti Tumove korespondence. O zgoraj obravnavani zadevi se je ohranilo pismo med Prijateljem in Tumo z datumom 14. marec 1913. Iz korespondence je razvidno, da se je Prijatelj »ločil« od *Naših zapiskov* z ustanovitvijo Vošnjakove revije *Veda* leta 1911, ki je v tem času obravnavala znanstvene novice in jih prinašala med Slovence. Tuma se je nanj obrnil s prošnjo, da bi pri *Naših zapiskih* sodeloval vsaj nekajkrat letno s krajšimi članki v dolžini 4–6 strani, in sicer predvsem na tematiko socializma. Prijatelj na to prošnjo ni nikoli odgovoril, čeprav ga je Tuma v pismu naslavljal nadvse prijazno in ga celo oklical za »somišljenika« (Tuma 1994: 397).

⁴ Točen datum neznan, vendar na podlagi Tumovega odgovora sklepam, da sta mu Lončar in Prepeluh pisala nekje v prvi polovici januarja 1922.

Zaključek

Na primeru Tumovega sodelovanja z revijo *Naši zapiski* je bilo prikazano, da raziskave o njegovi preteklosti še vedno dopuščajo dodajanje novih ugotovitev, predvsem na podlagi natančnega branja njegovih objavljenih besedil in poznavanja korespondenčnega arhiva. V članku so bile poudarjene predvsem novosti na področju razumevanja Tumovega odnosa do revije, zanimivi pa ostajajo tudi drobci v preučevanju njegovega odnosa do Prepeluha, Lončarja in Prijatelja. Socialna omrežja, ki se pojavljajo v celotni zgodovini, in njihovo preučevanje zgodovinarju odpirajo dodatne možnosti v preiskovanju historičnih procesov ter zgodovinskih odločitev, ki stojijo za njimi.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

ZHT – Zapuščinski arhiv Henrika Tume

ZHT, N, *Naši zapiski*, Pismo 17. januar 1922.

ZHT, N, *Naši zapiski*, Pismo 22. januar 1922.

Literatura:

Celar, M. in Urek, V. 1986: Bibliografija revije *Naši zapiski*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 26, št. 1–2, 261–290.

Gantar Godina, I. 1985: Češki politični realizem med hrvaškimi in slovenskimi študenti v Pragi od 1895 do 1900. V: *Zgodovinski časopis*, let. 39, št. 3, 269–275.

Klasinc, M. 2014: *Delovanje in politična misel Henrika Tume med 1. svetovno vojno*. Barislovci: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta [diplomsko delo].

Makorič, U. 2024: *Etbin Kristna in ideja socializma*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Prijatelj, I. 1918: *Naši časopisi (nekaj misli in nasvetov)*. V: *Ljubljanski zvon*, let. 38, št. 4, 201–216.

Rozman, F. 1971: *Naši zapiski 1902–1914*. V: *Arhivi*, let. 11, št. 1–2.

Rozman, F. 1994: *Pisma [...]*. V: *Zgodovinski časopis*, let. 48, št. 4, 585–586.

Šifrer, T. 1935: Dr. Ivan Prijatelj; Šestdeset let. V: *Ljubljanski zvon*, let. 55, št. 11, 625–626.

Tuma, H. 1913a: *Naš program*. V: *Naši zapiski*, let. 10, št. 3–4, 65–74.

Tuma, H. 1913b: Karl Marx. V: *Naši zapiski*, let. 10, št. 3–4, 75–83.

Tuma, H. 1994: *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1935)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski in inštitut Milka Kosa.

Tuma, H. 1997: *Iz mojega življenja – Spomini, misli, izpovedi*. Ljubljana: Založba Tuma.

Časopisni viri:

Naši zapiski, let. 10, št. 3–4.

Veda: dvomesečnik za znanost in kulturo, let. 1, št. 1.

Spletni viri

Spletni vir 1: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi171663/>, dostop 30. 9. 2024.

Spletni vir 2: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi195077/>, dostop 2. 10. 2024.

Spletni vir 3: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi732812/>, dostop 4. 10. 2024.